
CATARINA AF SANDEBERG

**Grupprättegång
– hot eller löfte?**

SÄRTRYCK UR JURIDISK TIDSKRIFT

2001-02 NR 2

Grupprättegång – hot eller löfte?

Inledning

Grupptalanutredningen överlämnade i januari 1995 betänkandet Grupprättegång del A-C (SOU 1994:151). Betänkandet har remissbehandlats, och i december 2000 hölls ett samrådsmöte i Justitiedepartementet främst för att få belyst hur den ekonomiska utvecklingen de senaste åren påverkar synen på grupptalan. Härefter har Justitiedepartementet presenterat ett förslag till lag om grupprättegång, vilket nyligen varit ute på remiss, Promemoria Lag om grupprättegång 2001-06-08.¹

Förslaget att införa möjlighet till grupprättegång syftar till att på ett övergripande och generellt sätt komma till rätta med de brister i det processuella rättskyddet som innebär att en enskild skadelidande som endast drabbats av en mindre skada i praktiken inte kan hävda sina anspråk.

Lagförslaget innebär att en ny taleform – grupptalan – skall införas. Med grupptalan avses en talan, som någon för som företrädare för flera personer med rättsverkningar för dem, trots att de inte är parter i målet. Grupptalan kan väckas som enskild grupptalan eller av en organisation. Vidare kan myndighet väcka offentlig grupptalan.

Gruppledammarna är inte parter i rättegången och behöver inte medverka aktivt. En dom i processen gäller för alla som ingår i gruppen, men den som är missnöjd med domen har även möjlighet att överklaga enskilt.

Grupprättegång innebär att många personer kan rikta likartade eller likadana anspråk mot någon annan när det enskilda anspråket har ett mindre ekonomiskt värde. Möjligheten till grupptalan skall utgöra ett komplement till det vanliga rättegångsförfarandet. Grupptalanutredningen har i sin utredning utgått ifrån att civilprocessen har fyra huvudsakliga uppgifter att fullgöra: Civilprocessen skall verka reparativt, preventivt och rättsbildande samt skall tillgodose processekonomiska hänsyn. Införandet av regler om grupptalan syftar till att bota brister i fullgörandet av samtliga dessa funktioner.²

I utredningen konstateras att människor avstår från att göra sina rättsligt grundade anspråk gällande av många olika orsaker. En vanlig orsak är att en enskild person som råkat ut för en rättskränkning kan ha ett anspråk som är så litet att det inte finns tillräckliga skäl att vidta rättsliga åtgärder på grund av att tidsåtgången och domstolskostnaderna inte skulle komma att stå i proportion till den enskilda förlusten. Vidare spelar sociala och psykologiska faktorer en stor roll.

¹ JU 1994/405/DOM.

² Remiss, Promemorian Lag om grupprättegång 2001-06-08, s. 58.

Avsaknad av kunskap om lagstiftning och tillvägagångssätt vid en domstolsprocess samt vad som gäller för beviljande av rättshjälp är bidragande faktorer till att en skadelidande avhåller sig från att söka få sin skada ersatt. Ytterligare bidragande faktorer som inverkar är misstro mot myndigheter, låg utbildning samt språkbarriärer. Detta leder till att civilprocessen inte kan uppfylla lagstiftarens intention att verka reparativt.³

Det finns många situationer som ger upphov till samma eller likartade anspråk för många enskilda personer. Produktionsmönster såsom masstillverkning och standardisering leder till att t.ex. en felaktig vara ger upphov till att en stor grupp köpare kan rikta samma eller likartade anspråk mot säljaren eller tillverkaren. Som ett annat exempel kan även tänkas liknande geografiskt avgränsade områden, där fastighetsägarna utsatts för rättsstridiga handlingar från exempelvis en fabrik.⁴ En stor del av befolkningen köper vidare serieproducerade småhus som överlåts till konsumenterna med ensidiga avtalsvillkor. Tvister som uppstår i samband med dessa köp, såsom rörande ett konstruktionsfel, kan vara av likartat slag för flera husköpare. Nämnas kan även att varor och tjänster allt oftare köps på kredit vars masshantering har lett till rättsförhållanden av likartad karaktär mellan kreditgivare och ett betydande antal låntagare.⁵ Ett vilseledande prospekt som leder till att många små investorer köper aktier i ett bolag på felaktiga grunder är ett annat exempel. Investorernas kapitalinsatser är ofta jämförelsevis små, vilket leder till att de inte vill ta på sig den stora tidsåtgången och kostnaden som en tvist skulle medföra, utan är hänvisade till att stora aktieägare agerar. De större institutionella ägarna söker undvika en tvist i det längsta och gör i stället upp med bankerna. Lämnar storägare inte in någon stämningsansökan är utsikterna för de små aktieägarna att erhålla kompensation obefintliga. Därmed framstår gruppitalan som det enda sättet att ge möjlighet till krav på ersättning på värdepappersmarknaden.⁶

Ovan uppräknade situationer är bara några exempel på anspråk som är gemensamma eller likartade för en större grupp konsumenter. De är även exempel på situationer där den enskilde behöver realistiska alternativ för att driva igenom sitt anspråk för att få kompensation och upprättelse. Grupprättegång ger i dessa situationer en processuell möjlighet att utnyttja de materiella regler som finns, men som inte kan utnyttjas i en tvist rörande ifrågavarande typer av anspråk.

³ Se SOU 1994:151, del A, s. 198 f.

⁴ Id., s. 250.

⁵ SOU 1994:151, del C, s. 52.

⁶ af Sandeberg, C., *Prospektansvaret*, Uppsala 2001, s. 408 f.

Bakgrunden till förslaget

I Sverige är domstolens roll formulerad med utgångspunkt från att det föreligger en rättslig konflikt mellan två jämbördiga motståndare, och dessa förutsätts på egen hand kunna ta tillvara sin rätt. I verkligheten är emellertid inte alla parter jämbördiga. Man talar i debatten om att anspråk är individuellt processbara, icke-individuellt processbara eller process-immuna. Om kostnaderna för att driva igenom ett enskilt anspråk överstiger det ekonomiska värde käranden tillgodogörs genom en framgångsrik rättegång benämns anspråket icke-individuellt processbart. I vissa fall kan problemet lösas genom att flera gör gemensam sak och därmed sänker den totala kostnaden för att driva igenom anspråken. I de fall inte heller detta är möjligt talar man om process-immunt anspråk.

Inom ramen för den s.k. ”access to justice”- debatten diskuteras även ”obstacles to justice”, dvs. hinder för rättvisa. Exempel på hinder mot att rättvisa kan skipas är de höga processkostnaderna, tidsutdräkten, parternas bristande förmåga att genomdriva sina rättigheter samt svårigheterna att anpassa den traditionella civilprocessen till frågor rörande icke-individualiserade, s.k. fragmentariska, intressen.⁷ Ett fragmentariskt intresse innebär att var och en i kollektivet lider en begränsad, till och med eventuellt försumbar skada, och att en process med ty åtföljande kostnader ter sig oproportionerligt dyrbar och krävande ur alla synvinklar. Har många parter lidit skada men kanske inte i samma utsträckning, förväntas den part som är hårdast drabbad ta initiativet till en tvist. Inom den finansiella marknaden kan exempelvis en person som förvärvat en liten post aktier och därvid gjort en mindre förlust, förvänta sig att en förvärvare av en större aktiepost, som följaktligen lidit en större förlust, tar ansvaret för att inleda en process. Tusen personer som blivit debiterade en hundralapp för mycket av en myndighet, en organisation eller en fakturaskojare har inte heller möjlighet att kräva rättelse. För svaranden kan däremot processen, om antalet berörda är stort, innebära svindlande belopp och därför motivera fullt pådrag i processuellt hänseende.⁸ Viktigt att betona i sammanhanget är att vad som ter sig ekonomiskt futilt i det individuella perspektivet kan vara av stor betydelse för svaranden, men inte minst för samhällsekonomin.

I det svenska rättssystemet utgör ytterligare ett hinder att det i viss mån är främmande för den svenska rättskulturen att väcka skadeståndstalan rörande fråga om ren förmögenhetsskada, inte minst om förlusten uppstått i samband med transaktioner på värdepappersmarknaden.⁹

Olika förslag till förbättring av rättsskyddet har framkommit under senare år. Ett sätt är en omformning av skadeståndsrätten i olika hänseenden, t.ex. nya regler för beräkning och fördelning av skadestånd samt regler om s.k. *punitive*

⁷ Lindblom, P. H., Gruppitalan, Stockholm 1989, s. 7.

⁸ Id., s. 15.

⁹ En ingående redogörelse härför görs av af Sandeberg, id., på bl.a. s. 103 ff.

damages, straffskadestånd, vilket genom att ge ersättning utöver den faktiska skadan förmodas ge förbättrad ekonomisk prevention. Ett annat sätt att söka öka rättsskyddet, när ett stort antal personer drabbats av förlust, är just att göra det möjligt att väcka grupptalan.

Grupptalan, eller *class action* som den engelska termen lyder, uppkom i äldre engelsk rätt, men har under 1900-talet haft sin främsta tillämpning i USA. Grupptalanutredningen fann att det på många rättsområden föreligger påtagliga svårigheter att uppnå processuellt rättsskydd för gruppanspråk, och att det därför finns ett behov av att förbättra det processuella rättsskyddet för gruppanspråk. I utredningen påpekas att grupptalan bör komma till användning endast då en individuell talan framstår som ett orealistiskt eller olämpligt alternativ. Bland rekvisiten för att grupptalan skall få inledas nämns att grupprättegång skall framstå som den i det särskilda fallet lämpligaste processformen, att gruppen är bestämbar, att målet gäller för gruppmedlemmarna gemensamma rätts- eller sakfrågor samt att den sökande parten har kvalifikationer att på ett fullgott sätt representera gruppen i processen.

Lagförslaget

Förslaget till lag om grupptalan innebär inte någon ändring av materiell rätt, utan avsikten är endast att förstärka gällande regler. Rättegångsbalkens regler kommer sålunda att vara tillämpliga vid en grupprättegång. I 2 § i lagförslaget anges att en grupprättegång får avse anspråk som kan tas upp av allmän domstol enligt reglerna i rättegångsbalken om tvistemål. Det skall finnas en behörig tingsrätt i varje län, och till lämplig domstol föreslås fastighetsdomstol vara.

Talerätt har som nämnts ovan dels enskild gruppmedlem, dels ideell sammanlutning av konsumenter eller löntagare. Vidare kan myndighet väcka offentlig grupptalan.

Enskild grupptalan kan väckas av envar som är medlem i den grupp han eller hon vill företräda. Organisationstalan i konsument- och miljömål skall kunna väckas av ideella föreningar, och regeringen skall meddela särskilda föreskrifter om talerätt för myndigheter i fråga om offentlig grupptalan.

Vissa fundamentala krav ställs upp för att en grupptalan skall tillåtas. Grupptalan skall först och främst vara det bästa processalternativet, vilket innebär att gruppen skadelidande skall vara så stor att kumulation inte är möjlig. Käranden skall vidare vara lämplig som företrädare för gruppen, och målet skall kunna handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt.¹⁰

Förutsättningar för att en grupptalan skall tas upp till prövning anges i 8 § vara uppfyllda om

¹⁰ Jfr kraven på *superiority* och *numerosity* i anglo-amerikansk rätt.

1. gruppen är lämpligt bestämd med hänsyn till omständigheterna i målet,
2. talan grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk,
3. merparten av de anspråk som talan avser inte lika väl kan göras gällande genom talan av gruppmedlemmarna enskilt,
4. käranden med hänsyn till sitt intresse i saken och omständigheterna i övrigt bedöms lämplig att ta tillvara gruppmedlemmarnas rätt i målet,
5. målet kan handläggas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt samt om
6. en grupprättegång i övrigt inte är olämplig.

Att en grupptalan skall tas upp till prövning, om talan grundas på en eller flera omständigheter som är gemensamma eller likartade för gruppmedlemmarnas anspråk, innebär att om medlemmarnas anspråk är likartade med gruppföreträdarens blir de rättskraftigt avgjorda i en grupprättegång. Anledningen till att sådana anspråk kan omfattas av en grupptalan är att promemorian knutit an till rättegångsbalkens kumulationsregler. Syftet är att undvika upprepad bevisupptagning beträffande likartade anspråk.

Enligt förslaget skall talan i grupprättegång föras genom ombud som är advokat, om inte särskilda skäl föreligger att godkänna ombud som inte är advokat.

Vidare föreslås att en person för att ingå i gruppen skriftligen skall meddela domstolen att han eller hon vill omfattas av grupptalan.

Forumfrågan

I promemorian föreslås att behörighet att handlägga mål enligt lagen om grupprättegång bör tillkomma de tingsrätter, som är fastighetsdomstolar, med motsvarande domsområde. Anledningen till att man valt fastighetsdomstolarna är i första hand att de uppfyller de krav på geografisk spridning som måste finnas. Vidare konstateras i förslaget att även om man förväntar sig att antalet grupprättegångar kommer att vara förhållandevis få, beräkningarna ligger på mellan 15-20 st. per år, så kommer en grupprättegång vara mer krävande ur administrativ synvinkel än en individuell process, och domstolarna måste kunna möta dessa ökade krav på tillgång till personal och administrativa rutiner. Eftersom fastighetsmål inte sällan involverar ett stort antal sakägare och andra intressenter, har fastighetsdomstolarna särskilt goda förutsättningar att hantera de handläggningsfrågor som en grupptalan kan ge upphov till. Flera av dessa domstolar är vidare miljödomstolar, vilket ytterligare kan bidra till dessa domstolars lämplighet.

Vilka verkningar kan då införandet av regler om grupptalan få för svenska domstolars behörighet i tvister med internationell anknytning?

Internationaliseringen ökar med stor hastighet, vilket leder till att det i en grupptalansituation kan finnas anspråk som tillkommer personer bosatta utom-

lands. Någon kan vidare vilja väcka grupptalan i Sverige mot en svarande som befinner sig utomlands.

I praxis har fastställts att bestämmelsen i 10 kap. 14 § rättegångsbalken, RB, om käromål mot flera svarande och om genkäromål under vissa förutsättningar kan tillämpas analogt på parter som har hemvist utomlands.¹¹ Lagfästa domsrättsregler på det privaträttsliga området finns numera i och med att Brysselkonventionen¹² liksom Luganokonventionen¹³ om domstols behörighet och erkännande och verkställighet av utländska domar gäller som lag i Sverige. Brysselkonventionen gäller mellan EU:s medlemsstater inbördes. Den i allt väsentligt likalydande Luganokonventionen gäller mellan EU:s medlemsstater samt Island, Norge, Schweiz och Polen.

Enligt konventionen är allmänt forum domstol i det land där svaranden har sitt hemvist. Grundas behörigheten för en tingsrätt på att grupptalan väcks vid sådan tingsrätt finns inga problem från domsrättsynpunkt. Rättegångsbalken innehåller emellertid i 10 kap 8 § även bestämmelser som gör det möjligt för käranden att som forumgrundande fakta åberopa omständigheter hänförliga till processföremålet. Till följd av dessa bestämmelser kan exempelvis en grupptalan väckas vid en domstol inom vars domkrets skada uppkommit. Bryssel- och Luganokonventionerna innehåller en behörighetsregel av motsvarande slag. Vidare innehåller konventionerna bestämmelser om forum i konsumenttvister. Dessa innebär att konsumenten kan välja mellan att väcka talan där svaranden har sin hemvist eller vid domstol i hemvistlandet. För att grupptalan skall kunna väckas vid en domstol på detta sätt krävs att samtliga gruppmedlemmars anspråk faller inom samma forum. Någon möjlighet att enligt RB eller konventionerna föra samman gruppanspråk, utan att samma domstol har domsrätt med avseende på samtliga anspråk finns inte. Därmed kommer domsfrågan inte att bedömas annorlunda i en gruppgrättegång än vid en individuell process där käranden eller svaranden saknar hemvist i Sverige. För bedömning av frågan om talan väcks vid rätt forum uppstår följaktligen inte några särskilda problem, om det finns personer bosatta utomlands eller svaranden har hemvist utanför Sverige.¹⁴

Kravet på ombud

Enskild grupptalan och organisationstalan får enligt förslaget endast föras genom ett ombud som är advokat, om inte särskilda skäl ger anledning till annat. Ombudet skall erhålla ersättning genom ett s.k. riskavtal, vilket innebär att arv-

¹¹ NJA 1986 s. 729.

¹² SFS 1998:358.

¹³ SFS 1998:1321.

¹⁴ Se promemorian s. 45 ff.

odet skall bestämmas med hänsyn till utgången i tvisten. Avtalet skall för att vara giltigt godkännas av en domstol eller Rättshjälpsmyndigheten.

Enligt 17 kap. 3 § rättegångsbalken disponerar parterna över ramarna för domstolens prövning såtillvida att endast det som en part för in i målet kommer under domstolens beaktande. Denna princip kallas dispositionsprincipen och innebär att gruppföreträdaren råder över vad domstolen kommer att döma över. En oskickligt förd talan kan leda till allvarliga rättsförluster för de passiva gruppmedlemmarna, vilket betyder att den som företräder gruppen nog måste överväga på vilket sätt talan skall bestämmas för att gruppmedlemmarnas rätt skall tas tillvara på bästa möjliga sätt.¹⁵ Det hot dispositionsprincipen således kan innebära för de passiva gruppmedlemmarna måste söka elimineras med regler som säkerställer att käranden kan föra talan på ett sätt som tillgodoser samtliga medlemmars intressen. Detta är grunden till att enligt lagförslaget enskild grupptalan och organisationstalan skall föras genom ombud som är advokat, om inte särskilda skäl ger anledning till annat. Kravet på att ombudet skall ha vana och sakkunskap ger de passiva gruppmedlemmarna ett visst rättsskydd.

Riskavtal

Den som vill väcka grupptalan skall enligt lagförslaget kunna träffa avtal med en advokat om att arvodet skall bestämmas med hänsyn till utgången av tvisten, ett s.k. riskavtal. Med ett riskavtal menas en överenskommelse mellan ombudet och klienten som gör ombudets rätt till arvode helt eller delvis beroende av det resultat klienten uppnår i ärendet. Vilket arvode som kan anses skäligt skall enligt promemorian avgöras med hänsyn till bl.a. den risk ombudet tar genom avtalet.¹⁶

I debatten har framförts farhågor att riskavtal ger upphov till onödiga och spekulativa rättegångar eller medför en osund konkurrens mellan advokater. Avsikten är emellertid att riskavtalen skall utgöra ytterligare ett skydd mot missbruk av rättegångsformen. Riskavtalet innebär inte att ombudet erhåller vad som normalt menas med ”provisionsarvode”. En överenskommelse om provisionsarvode innebär att ombudet får en viss procentsats av inprocessade medel och kan leda till att ombudet eftersträvar en snabb förlikning som ger ombudet hög timavkastning på sitt arbete, trots att det ligger i klientens intresse att få målet prövat i sak av domstol. Ett riskavtal innebär att ombudet vid en processförlust får ingen eller låg ersättning, medan han eller hon får extra mycket betalt om talan bifalls.

En enskild grupptalan kan innebära en stor kostnadsrisk för käranden. Det kan antas att ett riskavtal många gånger blir en förutsättning för en enskild att

¹⁵ SOU 1994:151, del B, s. 307.

¹⁶ Promemorian, s. 97.

föra sin talan. Det är emellertid inte sannolikt att en advokat åtar sig att driva en process som inte är välgrundad, eftersom han eller hon då riskerar att erhålla ingen eller låg ersättning för sitt arbete.

Till skydd för gruppen skall avtalet kunna återopas mot gruppmedlemmarna endast om det har godkänts av domstol eller Rättshjälpsmyndigheten.

Frågan om gruppens bestämning

En av de centrala frågorna rör hur bestämning av gruppen skall ske, d.v.s. huruvida man måste skapa ett system för att undvika att passiva gruppmedlemmar träffas av domens rättskraft.¹⁷

Gruppen i grupprättegången kan utgöras av alla de personer som anmäler till domstolen – eller till en grupprepresentant – att de vill vara med, alternativt skall alla de som lidit skada på grund av likartade rättsförhållanden automatiskt innefattas i gruppen. Personer som av sociala eller psykologiska skäl inte anmäler sig omfattas i det förra fallet inte av domens rättskraft. De får då inte sin förlust ersatt, om de inte väcker en egen talan gentemot bolaget. I det senare fallet omfattas de flesta som blivit utsatta för en rättskränkning, och risken för att oförstående personer hamnar utanför rättssystemet minskar, likaså risken för efterföljande upprepade processer.

Grupptalanutredningen föreslog att grupptalan automatiskt skall omfatta alla de gruppmedlemmar som faller in under kärandens beskrivning. Automatiskt medlemskap bedömdes bättre tillgodose det reparativa, preventiva och rättsbildande samt processekonomiska syftet med civilprocessen. Förslaget möttes av massiv kritik, och i promemorian har Justitiedepartementet gått kritiken till mötes, varvid förslaget om automatisk gruppstillhörighet har ersatts med ett förslag om att en grupptalan skall omfatta de gruppmedlemmar som anmält till domstolen att de önskar omfattas av kärandens talan, d.v.s. gruppstillhörighet efter ett anmälningsförfarande, s.k. opt-in.¹⁸ Valet står således mellan två huvudsakliga former:

1. De gruppmedlemmar som faller inom kärandens definition av gruppen blir automatiskt medlemmar. Detta kombineras med en möjlighet till opt-out, d.v.s. för att en gruppmedlem inte skall omfattas av domens rättskraft måste han eller hon anmäla utträde ur gruppen.

¹⁷ För en utförlig redogörelse av konsekvenserna av olika alternativ för gruppens bestämning se Håkanson, id.

¹⁸ Promemorian, s. 57 f.

2. Rättskraften omfattar de gruppmedlemmar som faller inom kärandens definition av gruppen och som inom viss tid från talans väckande anmäلت till domstolen att de önskar ingå i gruppen, s.k. opt-in.

En förutsättning för att en grupp talan skall komma till stånd är att det finns en lämpligt avgränsad grupp. Den som vill inleda en sådan talan måste definiera gruppen i ansökningen, varvid det åligger domstolen att godta kärandens gruppangivelse eller ej. Det är här viktigt att man har klart för sig att det rör sig om två olika saker, först kärandens initiala definition och därefter gruppens bestämning. Gruppens definition kan vara t.ex. alla som köpt en viss aktie efter utgivandet av ett vilseledande prospekt, medan gruppens bestämning anger vilka som skall omfattas av domens rättskraft, vare sig den det baseras på opt-in eller opt-out. När man skall besluta sig för vilket alternativ som skall gälla för gruppens bestämning, d.v.s. automatiskt medlemskap eller krav på anmälan, är det således gruppens omfång med hänsyn till rättskraften som skall avgöras.¹⁹

Vid valet av vilket av alternativen som är att föredra finns det en rad hänsyn att ta. Skall grupptillhörigheten vara automatisk måste ett fullgott skydd för de passiva medlemmarna finnas, eftersom dessa kommer att omfattas av domens rättsverkningar.

Gruppens bestämning i andra länder

Möjlighet till grupprättegång har länge funnits i USA och England, men även i t.ex. Australien, Kanada, Israel, Brasilien, Indien och Kina har liknande regler införts under senare tid. I Norge och Tyskland förbereds förslag till införande av grupprättegång, och i bl.a. Belgien och Danmark undersöks frågan inom ramen för en översyn av civilprocessen. Inom EU har frågan diskuterats, men några bindande beslut har inte fattats. Dock finns exempel på direktiv som innehåller processrättsliga föreskrifter om att konsumenter bör ha tillgång till effektiva rättsliga medel för att få sina rättigheter prövade.²⁰

I samtliga länder utom i Norge har lagstiftaren valt ett opt-out förfarande. Detta motiverades i Australien med att alltför många skadelidande skulle komma att stå utanför gruppen av sociala och psykologiska skäl samt att en grupp talan som inte bygger på ett anmälningsförfarande skulle öka tillgången till rättsliga medel genom att inte hindras av kostnadsbarriärer eller brist på kunskap.²¹

I USA ersattes 1966 det tidigare gällande opt-in systemet med opt-out. Argumenten för detta var att öka svarandens trygghet. Ett opt-in-system antas leda

¹⁹ Håkanson, id., s. 15.

²⁰ Se t.ex. direktiv 2000/31/EC artikel 17, det s.k. E-Commerce Directive.

²¹ Se bl.a. Bourgoignie Th, Group actions and consumer protection, Belgien 1992, s. 134.

till mindre klasser än regler om opt-out, eftersom passivitet är vanligare än aktivitet samt svaranden därmed i större utsträckning skyddas mot efterföljande processer om samma sak.²²

Företeelsen med en passiv grupp av enskilda där underrättelse sker genom kungörelse samt, i de fall det är möjligt, per post är inte ett okänt fenomen inom svensk rätt. I 14 kap. 31 § aktiebolagslagen (SFS 1975:1385) regleras tvångsinlösen av aktier. Förfarandet innebär att när ett bolag innehar mer än nio tiondelar av aktierna i ett annat bolag, det förstnämnda bolaget har rätt att begära inlösen av de resterande aktierna. En grupp enskilda aktieägare blir tvångsvis av med sina aktier i utbyte mot ersättning motsvarande aktiernas värde. Tvångsinlösenförfarandet visar att, när det gäller de enskildas rättssäkerhet, det är fullt tillräckligt med en kungörelse som informerar om möjligheten att intervensera samt att uppställa krav på det ombud som representerar de frånvarande parternas intressen.

Vidare har enligt 4 kap. 5 § lag (1976:580) om rättegången i arbetstvister (LRA) förening som slutit kollektivavtal rätt att väcka och utföra talan för sina medlemmar utan särskild fullmakt från deras sida.

Det s.k. opt-in systemet anses helt enkelt medföra en risk för att grupp-talan inte kommer att tillämpas på grund av att för få gruppmedlemmar kommer att anmäla sig, delvis beroende på att de inte är medvetna om att de utsatts för en rättskränkning. Grupp-talan med automatisk grupptillhörighet ger följaktligen bättre förutsättningar att bota brister i det processuella rättsskyddet. I Grupp-talanutredningen konstaterades som nämnts ovan att civilprocessen har fyra huvudsakliga uppgifter: att verka reparativt, preventivt och rättsbildande samt att tillgodose processekonomiska hänsyn. Eftersom automatisk grupptillhörighet leder till större grupper, ger detta typiskt sett bättre förutsättningar att bota bristerna i det processuella rättsskyddet och bereder ett mer utvecklat skydd för de enskilda som inte själva kan ta tillvara sina rättsliga anspråk. Att gruppens bestämning skall bygga på ett anmälningförfarande kan leda till små grupper, beroende på att gruppmedlemmarna inte förstår vad underrättelsen innebär. Det finns sålunda ett behov av ett rättsmedel som fångar upp alla dem som inte aktivt anmäler sig till en gruppprocess, varvid man över lämnar till domstolen att avgöra när och hur en underrättelse som informerar gruppmedlemmarna om deras rätt att träda ur processen behöver ske.

Som nämnts ovan utgår idag befintlig utländsk lagstiftning om grupp-talan från automatisk grupptillhörighet. Skälen för automatisk grupptillhörighet har sammanfattningsvis varit att detta på effektivaste sätt bereder tillgång till rättsmedel för den befolkningsgrupp som av ekonomiska, sociala eller psykologiska skäl inte kan göra sina anspråk gällande. Grupperna blir erfarenhetsmässigt större vid automatisk grupptillhörighet än vid ett anmälningförfarande. Ytter-

²² Se Lindblom, id., s. 224 f.

ligare ett skäl för automatisk grupptillhörighet är att detta bättre skyddar svaranden från upprepade processer.

Argumenten mot grupptalan

Förslaget att införa en möjlighet till grupprättegång har kritiserats på en rad punkter.

De främsta argumenten mot ett införande av en möjlighet till grupptalan är missbruk av denna rättegångsform genom ett excessivt processande och risken för stora kostnader. Vidare menas att kumulation och pilotmål räcker till för att täcka de skadelidandes behov. Slutligen har ifrågasatts huruvida rättegångsformen strider mot Europakonventionen.

Förslagets förenlighet med Europakonventionen

En fråga som diskuterats är huruvida någon får processa för annans räkning utan att ens ha fått detta uppdrag, eller om detta strider mot artikel 6 i Europakonventionen.²³ Sverige har anslutit sig till Europakonventionen och den gäller i landet som lag. Då gruppmedlem som inte varit part i rättegången träffas av domens rättsverkningar, diskuteras huruvida det finns en möjlighet att medlemmen inte anses ha fått sina rättigheter prövade inför domstol i enlighet med Europakonventionen.²⁴

Enligt artikel 6 skall envar när det gäller hans civila rättigheter och skyldigheter vara berättigad till opartisk och offentlig rättegång. En part skall heller inte tvingas delta i en civilprocess som strider mot partens övertygelser eller intressen. Justitiedepartementet har i promemorian funnit att regler om grupptalan inte strider mot artikel 6. I artikeln anges visserligen att var och en har rätt att föra talan för egen räkning och själv välja huruvida han vill föra talan eller ej. Gruppmedlemmarnas intresse av enskild och opartisk rättegång kan emellertid enligt Justitiedepartementet tillgodoses genom regler om tillkännagivande av processen, om rätt för den enskilde att ställa sig utanför rättegången, om domstolens materiella processledning och om prövning av den representerande partens kvalifikationer att processa för allas räkning.

²³ SFS 1994:1219.

²⁴ Detta har bl.a. framförts av Hammarskiöld, P., Konsekvenserna av en lag om grupptalan i Sverige, JT 1995-96, s. 547 ff. Se även promemorian s. 24.

Vidare finns det skydd som erhålls genom rättegångsbalkens regler om domstolens materiella processledning och rätt att intervensera samt rätten att överklaga om inte grupprepresentanten gör detta.²⁵

Ett av de ändamål som införandet av grupptalan är ämnat att tillgodose är att många enskilda med samma eller liknande anspråk skall få möjlighet att få sina anspråk prövade inför domstol. Syftet är således att öka den enskildes tillgång till domstolsprövning. Valet står i många fall mellan gruppanspråk och att inte ha möjlighet att få sin talan prövad alls. På så sätt kan regler om grupptalan i stället anses förstärka det skydd som Europakonventionen är ämnad att ge och inte strida emot konventionen.²⁶

Är alternativa processformer tillräckliga?

Kumulation och pilotmål är kostnadssänkande men inte lämpliga vid anspråk som tillkommer större grupper av skadelidande eller då det förekommer splittringar i gruppen. Kumulation av flera kärandes likartade anspråk i en vanlig rättegång innebär inte att deras yrkanden kommer att bedömas på samma sätt. Om yrkandena inte vilar på samma grund utan endast på likartade grunder kan ett yrkande bifallas, ett annat ogillas. Detta kan bero på att grunderna inte är desamma, att den relevanta bevisningen inte är densamma på alla punkter – låt vara att den till stora delar är densamma – samt att bevisvärderingen utfaller på olika sätt beroende på skillnader mellan anspråken. Kumulation är mer kostnadskrävande i form av delgivning, skriftväxling, sammanträde etc., och i de fall partsantalet är stort är kumulation i praktiken utesluten.

Fördelen med grupprättegång framför pilotmål är att en myndighet eller en organisation kan föra gruppens talan. Taleformen kan anpassas till de behov som processen i det särskilda fallet skall tillgodose, eller utifrån anspråkshavarnas förutsättningar att själva föra talan. Vidare är representanten i gruppmål utbytbar på ett annat sätt än vad som gäller vid pilotmål. I en grupprättegång kan dessutom domstolen utöva viss kontroll av gruppföreträdarens lämplighet och agerande i processen. En fördel för motparten är att utsikterna att få ersättning för rättegångskostnader vid en processvinst ökar. En grupprättegång innebär även att alla gruppp medlemmar får tillgång till en exekutionstitel samtidigt. På t.ex. värdepappersmarknaden är som nämnts ovan den individuella förlusten relativt sett oftast så liten att enskild investor lider i tysthet i stället för att söka kompensation, även i de fall förlusten är privatekonomiskt kännbar. Pilotmål är inte ett alternativ i dessa sammanhang och förekommer ej vid denna typ av skada på grund av att inte heller den institutionelle investeraren vågar ta risken att förlora en process.

²⁵ SOU 1994:151, del B, s. 11 f.

²⁶ Se promemorian, s. 59.

Medför grupptalan en risk för överdrivet processande?

Ett argument som brukar framföras mot införande av möjligheten till grupptalan är farhågor att möjligheten kan komma att utnyttjas till överdrivet processande och missbruk av talerätten, ofta under hänvisning till de förhållanden som råder i USA. Emellertid blir hänvisningarna till amerikanska förhållanden missvisande. USA har en helt annat processuell reglering än Sverige har, en annan skadeståndsrätt och en advokatverksamhet som skiljer sig betydligt från den svenska. Det förhållandet att det i Sverige är förlorande part som svarar för motpartens rättegångskostnader utgör ett effektivt skydd mot stämningar som givits in på illa underbyggt underlag. I svenska undersökningar har konstaterats att den processbenägenhet som kan skönjas i USA dels beror på den kulturella tradition rörande skadeståndsmål som finns i landet, dels på att domstolarna varit osäkra på vilka krav som skall ställas på en ansökan om stämning i ett grupptalanmål. Problemen där beror inte på systemet med grupptalan, utan på det amerikanska civilprocesssystemet.²⁷

Den stora mängden tvister ledde under 1990-talet till ett genomgripande reformarbete i avsikt att söka komma tillrätta med problemet med att så många processer anhängiggörs på vad man ansett vara bristande juridisk grund. Genom reformen *The Private Litigation Reform Act* har det amerikanska regelverket rörande värdepapper från och med 1 januari 1996 genomgått en genomgripande förändring.

Förekomsten av missbruk av möjligheten att anhängiggöra tvist i domstol och frågan hur man skall komma till rätta med detta missbruk har varit under diskussion i många år. Inte minst i praxis har diskuterats problemet med överdrivet processande på området för värdepapper. Domstolarna värnar om *class action* institutet och menar att detta är "the only efficient deterrent against securities fraud".²⁸ I ett av de mer omskrivna rättsfallen, *Blackie v. Barrack*, uttalade domstolen att möjligheten att tillämpa de federala ansvarsreglerna på värdepappersområdet "may depend on the applicability of the class action device".²⁹ Domstolarna har ansett sig ha haft svårigheter att med stöd av då gällande regelverk kunna begränsa antalet tvister rörande aktiehandel. I synnerhet två fall ådrog sig Supreme Courts uppmärksamhet. Rätten konstaterade att möjligheten till rättegång utnyttjats på ett tvivelaktigt sätt, och att möjligheten att föra talan på bristande juridisk grund måste stävjas.³⁰

²⁷ Se bl.a. af Sandeberg, id., s. 231 ff.

²⁸ In re Adobe Systems, Inc. Sec. Litig., 139 F.R.D. 150 (N.D. Cal. 1991) Fed. Sec. L. Rep. (CCH) 96, 051 på s. 152 f.

²⁹ *Blackie v. Barrack*, 524 F.2d 891 (9th Cir. Cal. 1975), cert. denied, 429 U.S. 816 (1976) på s. 903.

³⁰ *Central Bank, N.A. v. First Interstate Bank, N.A.*, 511 U.S. 164 (1994), 128 L. Ed. 2d 119, 114 S. Ct. 1439 och *Gustafson v. Alloyd Co.*, 513 U.S. 561 (1995), 131 L. Ed. 2d 1, 115 S. Ct. 1061.

Genom *Private Litigation Reform Act* har man så sökt stävja missbruk av möjligheten att driva en process genom införande av bl.a.

- strängare krav på stämningensansökan,
- införande av straffavgifter vid dåligt underbyggd ansökan,
- stränga krav på ombuden,
- kontroll av gruppföreträdarens lämplighet, där den som har det största intresset skall representera gruppen,
- riskavtal.

De krav som måste uppfyllas för att få föra en grupptalan skall således vara mycket högt ställda, bl.a. genom kravet på gruppföreträdare.

Federala domstolar har möjlighet att ingripa mot ogrundade klagomål med stöd av Rule 11 i *Federal Rules of Civil Procedure*. Vid ingivandet av en stämningensansökan måste intygas att "to the best of my knowledge after reasonable inquiry the legal claims contained in the document are warranted by existing law or by a nonfrivolous argument for the extension, modification or reversal of existing law or the establishment of new law och att the allegations and other factual contentions have evidentiary support or, if specifically so intended, are likely to have evidentiary support after a reasonable opportunity for further investigation or discovery".

Utöver att få sin ansökan avvisad riskerar käranden att få erlægga straffavgift till domstolen samt, i vissa fall, att åläggas ansvar för motpartens rättegångskostnader. Genom *The Private Litigation Reform Act* infördes en komplettering av Rule 11 i *Federal Rules of Civil Procedure*.³¹ Regeln ökar kraven på ansökan om stämning och ålägger domstolarna skyldighet att i varje enskilt fall kontrollera att ansökan uppfyller kraven på innehåll. Uppfyller ansökan inte kraven, har domstolen rätt att utdöma en straffavgift för part eller ombud. Rule 11 innehåller bestämmelser för domstolen att påföra part straffavgift vid ansökning om stämning som gjorts "for an improper purpose" i det fall part orsakar dröjsmål eller yrkar att onödigt kostnadskrävande åtgärder vidtages.

Skulle grupptalan medföra negativa effekter för små företags villkor?

Representanter från näringslivets organisationer har visat sig skeptiska till förslaget på den grund att processformen kan komma att påverka investeringsviljan negativt.

Lagen om grupprättegång kräver emellertid inte några praktiska, administrativa eller andra kapitalkrävande åtgärder från småföretagens sida. Förslag till lag om grupptalan innebär vidare inte någon ändring av materiell rätt, varför

³¹ Fed. R. Civ. P. 11c; Litigation Reform Act, 109 Statute, på s. 741 och s. 747.

seriösa företag inte på denna grund bör avskräckas från att investera i Sverige. Bl.a. Sveriges Aktiesparares Riksförbund har påpekat att det är anmärkningsvärt att näringslivets organisationer framför farhågor om minskad investeringsvilja ”då företrädare för näringslivet bör vara intresserade av att upprätthålla en förtroendeingivande marknad och motarbeta möjligheter till snedvridande av konkurrensen”.³²

Leder grupptalan till oberättigade förlikningar?

Ett annat argument mot grupptalaninstitutet är att man befärdar att systemet kommer att leda till så kallad *legal blackmail*, det vill säga att företag pressas till otillbörliga förlikningar. I en grupprättegång kan gruppfröreträdaren ingå förlikningar som blir gällande för och mot gruppmedlemmarna. Det finns därvid inga regler i rättegångsbalken som hindrar parterna att förlikas i en rättegång utan rättens insyn. I avsikt att skydda de passiva gruppmedlemmarna från att bindas av oförmånliga förlikningar föreslås i promemorian att en förlikning skall vara giltig gentemot gruppens medlemmar endast om den stadfästs i en dom.

I anledningen av kritiken kan man emellertid ställa frågan vari skillnaden består mellan förlikning mellan två parter respektive en svarandepart som utgör en grupp. Grundlösa förlikningar torde inte kunna tvingas fram i större utsträckning i ett grupptalanmål än vid en individuell rättegång. Det faktum att en för gruppmedlemmarna bindande förlikning skall stadfästas av rätten bidrar även till ett skydd mot obehöriga förlikningar. Domstolen skall självmant iakttäta att gruppfröreträdaren utför talan med gruppen bästa i åtanke.

Avslutande synpunkter

När den enskildes skada inte är mycket stor, är det svårt att framföra skadeståndsanspråk i det svenska rättssystemet. Civilprocessen har en viktig samhällsfunktion och skall utgöra ett medel att förverkliga lagstiftarens politiska mål i praktiken när de väl i konstitutionell ordning tagit sig uttryck i gällande materiell lagstiftning. Civilprocessen måste därför anpassas till samhällsutvecklingen. Att öppna upp möjligheten till grupptalan i de fall där processförutsättningarna är likartade skulle förändra möjligheten till krav på ersättning vid mindre skador som drabbar många. Grupptalan är den enda effektiva metoden för att tillgodose behovet av åtgärder inom det processrättsliga regelområdet och är vid fragmentariska skador den enda realistiska processmöjligheten.

³² Aktiespararnas remissyttrande s. 6.

Den kritik som riktats mot förslaget att införa grupprättegång präglas av en rädsla för nya, oprövade processformer, och kritiken är inte väl underbyggd. Kritiken har vidare framförts främst av företrädare för näringslivet och då främst banker, d.v.s. potentiella svarandeparter, vilka tillskjutit avsevärda resurser för att söka hejda att grupprättegång införs som processform i Sverige.

Givetvis kan en framgångsrik grupprättegång få besvärliga ekonomiska följder för svaranden. Det är emellertid svårt att se att det processuella rättsskyddet för gruppanspråk skall styras, eller ens påverkas, av svarandens ekonomiska förutsättningar att ersätta orsakade rättsförluster. Tvärtom får det antas att den ekonomiska press som risken att utsättas för en framgångsrik process utövar har en preventiv effekt, som gynnar seriös konkurrens på lika villkor och avhåller från rättsstridigt handlande.

Grupprättegång innebär en unik möjlighet att stärka enskilda medborgares möjligheter att komma till sin rätt och att se till att de regler som finns till skydd för konsumenter får ett genomslag i praktiken. Grupprättegång torde vara oundviklig i svensk rätt om skadeståndsprocesser omfattande många som drabbats av en mindre skada över huvud taget skall kunna hanteras.

Catarina af Sandeberg

Medverkande i JT nr 2 2001-02

Axel Adlercreutz, professor emeritus vid institutionen för handelsrätt vid Lunds universitet

Lennart Aspegren, undergeneralsekreterare i FN och domare i Rwandatribunalen 1995-2000

Ove Bring, professor i internationell rätt vid Stockholms universitet

Urban Båvestam, jur.kand., biträdande jurist vid Mannheimer Swartling Advokatbyrå AB i Stockholm och lärare vid Stockholms universitet

Cristian Dahlman, jur.dr i allmän rättslära och verksam som lärare och forskare i bl.a. skadeståndsrätt och rättsekonomi vid Lunds universitet

Jörgen Durban, advokat vid Linklaters Lagerlöf Advokatbyrå i Stockholm

Reinhold Fahlbeck, professor i arbetsrätt vid Lunds universitet samt Handels-högskolan i Stockholm

Hans Forssell, advokat vid Linklaters Lagerlöf Advokatbyrå i Stockholm

Kai Krüger, professor i rättvetenskap vid universitet i Bergen

Gunnel Lindberg, överåklagare, verksam hos Riksåklagaren

Ylva Lindquist, advokat och delägare vid Advokatfirman Hammariskiöld & Co i Stockholm

Mikael Pauli, jur.kand., tingsnotarie i Stockholms tingsrätt

Roger Persson Österman, docent i finansrätt vid Stockholms universitet

Jan Ramberg, professor emeritus vid Stockholms universitet

Catarina af Sandeberg, jur.dr, universitetslektor vid Stockholms universitet

Mia Schenck, jur.kand., biträdande jurist vid Mannheimer Swartling Advokatbyrå, för närvarande tjänstledig för fullgörande av tingstjänstgöring på Göteborgs tingsrätt

Peter Seipel, professor i rättsinformatik vid Stockholms universitet

Jan-Olof Sundell, docent i rättshistoria vid Stockholms universitet

Carl Svernlöv, advokat vid Baker & McKenzie Advokatbyrå i Stockholm

Skrivrekommendationer för Juridisk Tidskrift

INSKRIFT

Titel. Överst i dokumentet skall titel (ej versaler) och författare anges.

Rubriknivåer. Maximalt bör tre rubriknivåer användas. Markering sker med arabiska siffror.

Ex.

Huvudrubrik

1. Förstagsgradsrubrik

1.2 Andragradsrubrik

1.2.2 Tredjegradsrubrik

Fotnoter. Arabiska siffror skall användas. Nottecken sätts i texten efter meningens slut, dvs. efter punkt. Endast undantagsvis bör nottecken sättas mitt i en mening. Alltför långa fotnoter bör undvikas.

Litteraturhänvisningar. Författare anges med efternamnet, följt av förnamnet. Namnen skiljs åt med komma. Varken författarnamnet eller titeln skrivs med kursiverad stil! Välj något av de två skrivsätten:

Lennander, Gertrud, Återvinning i konkurs, Sthlm 1984.

Lennander, G., Återvinning i konkurs, Sthlm 1984.

Tarschys, Daniel, Europarådet, EU och de mänskliga rättigheterna, JT 2000-01 s. 511 ff.

Tarschys, D., Europarådet, EU och de mänskliga rättigheterna, JT 2000-01 s. 511 ff.

Skrivregler. Följ Svenska språknämndens Svenska skrivregler, Sthlm 2000.

Använd följande förkortningslista, om inte det oavkortade uttrycket används:

a.a.	anfört arbete
bil.	bilaga, bilagor
bl.a.	bland annat, bland andra
ca	cirka
dnr	diarienummer
dr	doktor
d.v.s., dvs.	det vill säga
e.d.	eller dylikt
el.	eller
e.l.	eller liknande
enl.	enligt
etc.	et cetera
e.u.	enligt uppdrag
f.	1) förre, 2) följande sida, 3) född
ff.	följande sidor
f.d.	före detta
f.n.	för närvarande
forts.	fortsättning
fr.o.m.	från och med
f.ö.	för övrigt
i st. f.	i stället för
jfr	jämför
kap.	kapitel
kr	krona, kronor
m.fl.	med flera
m.m.	med mera
nr	nummer
o.	och

obs.	observera
o.d.	och dylikt
o.s.v., osv.	och så vidare
p.	punkt, punkter
p.g.a.	på grund av
resp.	respektive
s.	sidan, sidorna
s.k.	så kallad, så kallat, så kallade
st.	stycke
t.ex.	till exempel
tf.	tillförordnad
t.o.m.	till och med
u.a.	utan anmärkning
uppl.	upplaga
utg.	utgiven
vd	verkställande direktör
vol.	volym

MANUS

Manus. Diskett (tydligt märkt) + utskrift sänds till:

Nelli Issa
Jure CLN AB
Artillerigatan 67
114 45 Stockholm.

E-post: nelly.issa@jure.se

Illustrationer, figurer, diagram, tabeller, m.m. Det är särskilt viktigt att utskrift medföljer det elektroniska manuset då dokumentet innehåller en illustration e. d. Oftast måste grafiska element i ordbehandlingsprogrammet hanteras manuellt i fotosättningsprogrammet.

Ordbehandlingsprogram. Jure CLN arbetar i PC-miljö.

Namn. Artikeln bör sparas som ett enda dokument med författarens efternamn som dokumentnamn.

ORDBEHANDLING

Allmänt. Produktionen underlättas av att så få av ordbehandlingsprogrammets specialfunktioner som möjligt används. Detta gäller t. ex. dokumentmallar, automatiska styckenumereringar, ”överskrivningsfunktioner” etc.

Specialtecken. Om specialtecken används i dokumentet t. ex. ovanliga diakritiska tecken eller utländska alfabeter, bör detta anges separat.

Typsnitt. Så få typsnitt som möjligt bör användas inom dokumentet. Undantag gäller markering av ”packade avsnitt”. För ”packade avsnitt” rekommenderas att en mindre grad av typsnitt används. Tabulatorer, indrag etc. bör ej användas.

Korsreferenser. Ordbehandlingsprogrammets funktioner för att markera korsreferenser etc. bör ej användas.